

חמישה מכתבים מאת חיים בן-עטר

חמשת המכתבים המתפרסמים כאן הם מתוך צרור מכתבים מאת חיים בן-עטר, עורך עיתון 'החרות', שנשתמרו בידי משפחתו. כל המכתבים שנשתמרו, פרט לאחרון בהם (מכתב ה' להלן), נכתבו קודם הופעת 'החרות'. בחרנו במכתבים, או קטעי מכתבים, המאירים את ראשית דרכו בעיתונות ובספרות. פיענוח המכתבים מן כתב-היד וכן תרגום שניים מהם (מכתבים ד' ה') נעשו בידי מזל ליננברג. ההערות — בידי י"ב.

א

הנני מבשרך בבשורה טובה כי צעירי ציון נתאספו ונתאגדו לאגדה אחת ויסדו חברה חדשה בשם 'אגדת צעירי ירושלים'¹ ומטרת החברה להרחיב השפה העברית בין הדור הצעיר הזה, והדבור בלשון עברית הולך ומתקדם בין הדור הצעיר הירושלמי, הולך ורוכש לו נפשות רבות. לעת עתה מספר חבריה חמשים צעירים. ובכל שבת ושבת מתאספים יחד בלשכת הציונים לקרא בעתונים וספרים מועילים לקריאה. ומלבד זה התנדבו 5 מהחברים ללמד חנם בכל לילה ולתת שיעורים עברים לכל צעיר הדופק בלשכתם, האדון קנטורוביץ מורה דברי ימי עולם וימי ישראל האדון סלאנט מורה תנ"ך על בוריו, האדון שיריזלי מורה דקדוק, האדון מזיאי מורה כתיבת הארץ והאדון אלמליח מורה 'חשבון'²; והרבה מנכבדי עירנו נתאגדו בהחברה הזאת וגם אני שתפתי אתם ובכל שנה נותנים שקל לציונים, ושקל לאגדתנו, ושקל לקניית ספרים. כי החלטנו לפתוח בית אגד ספרים לצעירי ירושלים כי בהביכליאוטיקה העברית מן הנמנע לקחת ספר ללמוד בלתי ערבוך לכן החלטנו לפתוח בית אגד ספרים ללמוד בהם בבית

הדף הראשון של המכתב חסר, ולכן התאריך המדויק של כתיבתו לא ידוע. לפי תוכנו (ייסוד 'אגודת צעירי ירושלים' וההצגה שעמדו להציגה בחג השבועות), נכתב המכתב בסוף אייר או בתחלת סיון תרס"ד, אל אביו (לפי סיומו של המכתב, שבו נדונים ענייני מסחר בספרים). כל ההדגשות הן במקור — במכתב זה ובמכתבים הבאים.

- 1 האגודה נוסדה בתרס"ד ומטרותיה, כמפורט במכתב זה, היו: הרחבת השימוש בלשון העברית ותמיכה בתנועה הציונית. על הצטרפותו לאגודה כתב חיים עוד במכתב קודם לאביו, מכ"ה בכסליו תרס"ד, ובו ציין כמה משמות חברי האגודה: רחמים ריזולץ, משה מורסיאנו, יוסף ישעיה, משה חי בן נאים, בנו של האדון ואלירו 'והרבה אנשים נכבדים והפרזידין האדון י' פרחי הי"ו אשר בא מחדש מבולגריה'. איני יודע אם הכוונה שפרחי היה נשיא האגודה, מכל מקום מספר הצעירים הספרדים בה היה רב, ואולי אף היו רוב בה. יצרין פרט נוסף במכתב הקודם, והוא הצורך בקשר בין העדות, כלשונו: '[...] וחבור חזק בין כל חלקי וצעירי האמה הישראלית על ידי הרחבת ידיעת שפתינו העברית הוא דבר גדול ונחוץ מאד [...]'].
- 2 החברים-המורים המוזכרים: יהושע קנטורוביץ (1889-1943), עיתונאי, מורה (הוסמך להוראה ב-1914) ועסקן; סלאנט — איני יודע מיהו; שיריזלי — הכוונה ליצחק שיריזלי (כך עולה ממכתבו של חב"ע מכ"ה בכסליו תרס"ד); אהרן מאיר מזיא (1858-1930) היה רופא, בלשן ופעיל בחברה לחקירת ארץ-ישראל, וכן בתחומים רבים של עסקנות ציבורית ופעילות מדעית וספרותית, עבר לירושלים בשנת 1902; כנראה אברהם אלמליח (1885-1967), מהפעילים המרכזיים באגודת הצעירים והעורך הראשון של 'החרות' — מוזכר הרבה במאמר שלעיל על 'החרות'.

להתרגל בשפת אבותנו אשר כמעט נשכחה כמת מלב. ובאספה השלישית לאגדה החדשה הזאת החלטנו לעשות חזיון נפלא של זרובבל³ כליל מו"צ י"ט [מוצאי יום-טוב] של החג השכרועות. והאדון ן יהודה עורך ההשקפה הבטיחנו שיקח כרטיסי ההכנסה בחזיון כנאפוליון אחד לטובת החברה, ולבית מפעל הגדול הזה. וגם האדון קרישעווסקי מורה בבית הספר כל ישראל חברים⁴ הבטחנו לקחת כרטיסים בחצי נאפוליון, ועוד רבים מנכבדי עירנו הבטיחו אותנו שינדבבו ךי משגת יד, כפי ערכם. והחזיון הזה נערך בבית האשל של האדון 'קאמיניץ' או בבית הספר של האליאנסה איסראליט.⁵ ובודאי הנשף ההוא יכנס בקופת הבית הכנסה יפה. וכבר פרסמו הועד בעתונים רבים את שם החברה הזאת. וחובבי השפה העברית כפרט ונדיבי עם ככלל התנדבו יד נדיכה בבית המפעל הגדול הזה.

ותועלת רבה הביאה האגדה הזאת. שג"כ [שגם כן] הצעירות הירושלמיות נתעוררו גם הנה ותסדרנה אגדה כזאת ורגש עברי הלהיב הצעירות הרעננות ותאספנה כיום השבת החולף ותאגדנה לאגדה אחת. וכבר החילונו להרגיש את התועלת הרבה אשר תצמח מאגדתנו, לתחית לשוננו כפי נעורנו. ולגדל דור חדש שכלו עברי, כלו לאמי, כמה עונג רוחני אנכי מרגיש בעת אשר אני פוגש צעירים וצעירות ברחוב, והם — מדברים עברית. אלו הצעירים המה אשכנזים וספרדים. ושפה אחת — השפה העברית מאחדת אותם. בשפה אחת הם שופכים איש הגיונותיו ורגשותיו בחיק רעהו. לא אוכל לתאר את רגשותי ברגעים ההם! וכן מחשבתם הנשגבה של מייסדי 'אגדת צעירי ירושלים' לתכלית הרחבת הדבור העברי בין הצעירים הולכת ועושה חיל. ואולי עוד נזכה לראות בימינו כי הדור הבא יהיה פלו, או לפחות רבו, עברי.

ח. ן עטר.

נא להודיעני אם קבלת הספר תפארת ציון, וג"כ ד' ספרים מרום ציון אשר נקוב בהם שמות הבעלים ועשרה ספרים של מנחה למכרם ולהשיבני ע"ע הספרים אם נשלח לך עוד וגם מנורות וציורים כאשר כתבתי לך באורך.⁶

יש"ך⁷

3 הכוונה למחזה 'זרובבל' מאת מ"ל לילינבלום, שנכתב במקורו ביידיש ותורגם לעברית בידי ד' ילין. הוצג בארץ לראשונה בירושלים בסוכות תרנ"א, ומאז — פעמים רבות בתקופת העלייה הראשונה והשנייה, בערים ובמושבות.

4 מרדכי אזרחי-קרישעווסקי (1862-1951) שימש בהוראה במקומות שונים בארץ, במושבות ובערים, זמן-מה היה מנהל בית-ספר כ"ח בירושלים, מפעילי הסתדרות המורים, מחלוצי הספרות הפדאגוגית וספרות הילדים בארץ.

5 בית-המלון 'קאמיניץ' היה המלון המודרני היהודי הראשון בארץ, הוקם בשנת 1883. בית-הספר כ"ח בירושלים ראשיתו באמצע שנות השישים, נסגר בראשית שנות ה-70 ונפתח מחדש ב-1882.

6 ב-1904 היו בו גן ילדים ומחלקת ללימוד עיוני ולמלאכה. הספרים ששלח לאביו — באותו זמן אביו עסק תוך כדי שליחותו בתפוצות גם במכירת ספרים, אשר חיים היה שולח לו מירושלים. גם מנורות וציורים הם חלק מן מוצרי התיירות הירושלמיים, שהאב מכר.

7 ראשי תיבות של: יחיה שנים רבות; או ישע רב.

ב

לשנה טובה ברכה ותחתם בספר הצדיקים לאלתר וחיים טובים ומאושרים
ירושלים, יו"ד אלול התרס"ה 5665

לכבוד מע' [מעלת] אדוני אבי עטרת ראשי הרב המובהק הר' כמוהר"ר [הרב כבוד
מורנו הרב רכין] יעקב בן עטר הי"ו [ה' ישמרהו ויחיהו]
אב יקר, לעי"ת [לעיר תהילה] מראכש יע"א [יכוננה עלין אמן]

[...] במכתבי הראשון כתבתי לו כי 'התשובה' יפנה למען האדון מ' עזריאל¹ ועתה
מצאתי לנכון להעיריהו ע"ע [על עניין] רצין, ולהודיעהו פרטי השיחה אשר היו ביני
ובין האדון משה הנז' [הנזכר]. האדון משה עזריאל פתח דפוס חדש בירושלים בלתי
רשיון מן הממשלה, וכל האותיות וכלי הדפוס הביא על שם ר' יצחק נחום לעזוי
המדפיס,² והוא חוסה תחת דגל הדפוס של האדון לעזוי. עד היום התאמץ מאד להוציא
'רשיון' מקושטא, אך הרשות מאנה לתת לו ודורשת כסף רב להוציא הדבר לפעל
[לערך שבעים נאפ' [נאפוליונים] תחת אשר היה לפנים בכ' נאפ']. ובמשך הזמן הזה
הוא היה עובד בהסתופפו תחת צל זרים במנוחה, חרף הפחד שהיה לו פן תופיע הרשות
בדקשה אליו! אבל לדאבון לב נדוף בכוסו המתוק רסיס תרעלה, וכל תקותיו להרים
ראש בציון נאבדו. כי לפני שבועות הדפיס 'ספור ספרדי' אחד³ בלתי רשיון הממשלה
וישלחהו למחבר הספר בקושטא. ושם תפשו השוטרים את הספרים ויראו כי לא נדפסו
ברשותם: מפני כי החק בתוגרמא כי כל אשר יחפץ איש להדפיס 'ספר חדש' עליו
להודיע להממשלה. וישלחו להרשות הירושלמית פקודה חזקה על החק ההוא וגם
לשפט את המדפיס, ובהיות כי לא הזכיר את שמו בספר זולת 'דפוס לעזוי' פנו לנחום
לעזוי למשפט. ויתנו פקודה חזקה לכל בעלי הדפוס לבל הדפיס ספר חדש בלתי
רשותם. פחד גדול נפל על בעלי הדפוס והפועלים כי נפסקו צנורי השפע והכלכלה.
תחת אשר עד כה נתמחו להוציא ספרים לאלפים בהסתר ובלתי ידיעה מהממשלה.
האדון משה עזריאל שח אתי ע"ע [על עניין] הדפוס וגורלו ויציע לי כי חפץ לנטע
מצרימה ולהטיל את כל כלי דפוסו ואותיותיו לקהיר (מצרים). ושם יפתח 'דפוס עברי
חדש' ולעבד שם בעבודות אשר עבד פה, ובדעתו להוציא לאור עתון חדש
באיספנוילית, בתקנתו כי ימצא לו רנח גדול מזה, ובפרט כי מצרים שורר החפש בכל
תקפו,⁴ וכל הבא ליטול יבא ויטול, והמסחר יתקדם בהצלחה הגונה.

1 משה א' עזריאל (תרמ"א-תרע"ו) בעל בית-דפוס בירושלים. שונד בש' 1900, מו"ל ועורך של
חוברות ספרות, כתבי-עת ולוחות-שנה בספרדית-יהודית, גם כתב לעיתונים בחר"ל. היה המו"ל
של 'איל ליבידאל' ו'החרות'. פרטים נוספים עליו — ראה במאמר על 'החרות' בחוברת זו.

2 דפוס לעזוי (נוסד ב-1895) היה מהגדולים (וערב מלחמת-העולם הגדול ביותר) בענף זה
בירושלים. הוא נחפרסם מאוחר יותר, ב-1909, בהיותו עילה לשביתה הגדולה של פועלי הדפוס
בירושלים.

3 הכוונה לסיפור בלשון הספרדית-יהודית, שמו"א עזריאל היה המו"ל שלהם.

4 מצרים באותו זמן אמנם הלכה היתה חלק מהממלכה העות'מאנית אך למעשה היתה בשליטה
בריטית ולא נהגה בה צנזורה חמורה על דברי דפוס ועיתונים כמו בממלכה העות'מאנית.

אך אמנם נחוץ לו 'עזר חמרי' להוציא את פעלו לאור כי נחוץ כסף רב לטלטל מעיר לעיר. הצעת ידידי משה הנז' מצאתיה נכונה מאד, ואחשב בדעתי לוא השתתפתי אתו במסחר אקוה לעתיד טוב ומזהיר בערי החפש, שם נשיג פרנסתנו ברוח, שם האשר יפיק פניו העליונים אלינו, בלתי שום הפרעה ופניה מצד הממשלה המצרית. שם נפרסם בית מסחרנו ושמנו בעולם, ובפרט הוצאת העתון החדש אשר יפגו אלינו מענים רבים. ובטוח אנכי בהאיש משה כי לא תצא עולתה מידיו כי הוא איש חכם ויודע את חקי המסחר על בוריו. ביחוד במלאכת הדפוס הוא מצוין מאד, והוא בתור 'אהוב נאמן' הציע הצעתו לפני באמרו: כי הוא שמח מאד להיות שותפי! כי הוא אהבני אהבה עזה, וגם אנכי לא צפנתי ממנו ולא העלמתי עין אהבה מעליו, ובצדק אומר: כי נפשי קשורה מאד בנפשו, כי הכרתיו לאיש טוב וישר, איש חסד, וכל המדות הטובות נכללות בהאיש היקר הזה.

אבל לדאבון נפשי כל דברינו נשאם רוח, וכל שיחתנו היתה רק כמעשיה, כי מאין יבא לי הכסף הנדרש להיות 'שותף', שותף במלא מוכן המלה, ומשמים עניתי: לוא הייתי מאשר כי אז לא מנעתי מחלקי ונתתי כסף השותפות ונכרות ברית-מסחר בינינו, ובכל זאת תקותי לא נאבדה, חכה עוד זמן, ואנכי אכתב לאדוני אבי ונראה מה יהיו דבריו? וכזה תמה השיחה בינינו!

ובכן אבי היקר! שיחתנו המענינת הצעתי לפניו והנני מצפה רק לשפט על עצם הענין ולהודיעני את החלטתו הרצויה והעקרית. כי בין כה וכה אנכי אינני חפץ לשבת פה בירושלים כפי אשר הודעתיו, ובדעתי היה להתנודד בעיר נכריה למצא את מחיתי, ועל תשובתי התמהמהתי עד כה. ועתה אשר הודמן בידי 'מעשה חשוב ויפה' במלא פח המלה ומשמעותה. הנני מתאמץ לבלתי הפר הצעת ידידי עד בא התשובה מיד המלך. ואקוה אנכי מאד כי אדוני יסכים לחתום בספר הברית ברית-מסחר. ובבואו אדוני בשלום בירושלים יתקן הדבר, והפעל יצא בנקל בשלום על מכונו.

אחרי חג הסוכות אנכי אסע למצרים יחד את ידידי האדון משה הנז' לראות את מכון המוסד והתיסדות בית המסחר, וכל כלי הדפוס ישלחו מפה. ובה נתתי מבטחי והוא מגיני ומושיעי! בכליון עין ונפש הנני מצפה לתשובתו הרמתה אשר תביא תשועה לאשרי ועתידי, וממרחק יביט עלי בעין אב החפץ באשר יוצא חלציו ויודיעני תכף ומיד החלטתו, ע"י האדון משה הנז'.

בתקנתי הגדולה כי דברי יפעלו בלבו ויעשו פרי מועיל וכי אדוני לא יעלים עין אב אוהב בנו ממני, ויעניקני מפרי החלטתו הרצויה, הנני מצפה בכליון לבב בכרכו אותי בכרכת ירושלים וציון העליזה. ברגשי בן מכבד אב בכל אותות הכבוד המתיחסות לאב יקר הערך כמוהו.

בנו מוקירו

הצעיר חיים בן עטר.

5 שלוש שנים קודם לכן עבר חיים משבר ורצה לעזוב את הארץ ולהפליג לארץ אחרת. אפילו בניגוד לדעת הוריו, אמנם בשל גורמים אחרים מאלה שהניעוהו בתרס"ה — כך מתברר ממכתבו מח' תמוז תרס"ב, שלא פורסם כאן.

תשובתו תפנה אלי במען הרצוף בזה: Monsieur Moise A. Azriel Jerusalem (Palestine)

יודיעני מקבלת ה'לוח היומי ירושלמי' אשר שלחתי לו ע"י הדאר האוסטרי. רוב שלומות וברכות מאת מרת אמי המעטירה ת"ם [תבורך מנשים] ונשיקות כבודות מאת אחותי מרים ובעלה ובתם הבכורה שרה ויחד אתם שמעון אחי, ועל כלם תערכנה ברכותי המוגשות ברגשי חבה וכבוד בהאצר אתם שפעת ברכות 'האשר'.

בן יעקב

מחלת השנית רפתה מעט מעירנו.
טלגרם של 'שלום' בין רוסיה ויפן הגיע לעירנו.

ג

ירושלים, כ"א חשוון התרס"ט

לכבוד עט"ר [עטרת ראשי] אדוני אבי היקר כקש"ת כמוהר"ר [כבוד קדושת שם תורתו כבוד מורנו הרב רבי] יעקב בן עטר הי"ו
לאבי יקירי שלום וברכה!

[...] אנכי כבר הגדתי בדבר מצבי במכתבי החולף, והנני מבאר לו בפרטות: עתון ספרדי-יהודי היה נחוצך פה מאד בעירנו והאדון משה עזריאל הצייע לפני להשתתף אתו בתור שותף ובתור עורך. עריכת והנהלת העתון תהיה תחת רשותי והרנח לחצאין. כבר כתבנו לקושטא ונקוה בעוד ימים אחדים לקבל הרשיון לזה. שם העתון יהיה 'איל ליבראל' (החפשי), השפה תהיה איספניולית ולפעמים גם בעברית. בטוח אנכי מאד כי ע"י [על-ידי] העתון הזה ארכש לי שם נכבד בין הסופרים בתורקיה ובזה יוטב מצבי החמרי מאד. מראשית השבוע הזה התחלתי לערך ולהכין מאמרים בעד הגליונות היוצאים בר"ח כסלו. — ענייני הרבנות בעירנו מסובכים מאד כאשר כתבתי לו אז, אך בדבר דחית פניזיל ממשרתו אין כל ספק וכבר הוחלטה בישיבת הועד הכללי של העדה בקושטא.¹ — ביום הששי העבר שלחתי לו לאלכסנדריא ע"ש [על שם] כמהר"א [כבוד מורנו הרב אברהם] אביכזר² חמשה עשר לוחות שבועיים, יודיעני

כאן ניתן קטע מהמכתב. ההתחלה והסוף הושמטו. בהיותם עוסקים בעניינים אישיים.
1 בענייני הרבנות — הכוונה לסכסוך הממושך על מינוי חכם באשי לירושלים, שהחל בשנת 1906, וכאן מתואר קטע ממנו. הרב אליהו משה פאניזיל (תר"י-תרע"ט) מונה בניסן תרס"ז כממלא מקום החכם באשי (ללא בחירות) בידי החכם באשי של קושטא, הרב משה לוי. לא על כל הצדדים היה הרב פאניזיל מקובל, והסכסוך נמשך. בחשוון תרס"ט הוא אכן הודח מתפקידו. פרטים נוספים — ראה במאמר על 'החרות' בחוברת זו, ושם ביבליוגרפיה.
2 ר' אברהם אביכזר (1866-1944), מראשי עדת המערכים בירושלים, יצא בשליחות למצרים ושימש כסופר וכמזכיר בית-הדין באלכסנדריה ומשנת 1908 — אב בית-הדין. מאוחר יותר חזר לארץ והיה חבר הרבנות הראשית.

מקבלתם ואם נחוץ לו עוד. חצי נפוליון קבלנו מדוד ששון, חן חן. — בדבר תשלום החובות וההוצאות וכו' אל ידאג לזה מכאן ולהבא חושבנא טבא. — כעת אין מה להאריך זולת השלום בניו"ק [בנישוק יד ורגל קודשון] עט"ר [עטרת ראשין] אמי דוב"ש [דורשת בשלומך] ומרים אחותי, בעלה והבנות, אחי שמעון, זקנתי ונכדה דוב"ש בנשוק ובאה"ר [ובאהבה רבה]. בתקוה לקבל תשובה בהקדם האפשרי בצרופי הנ' פרנקים להבית.

הנני מעתיר בעדו עתרת החיים והשלום

ברגשי כבוד

חיים בן עטר

ד

[...] את מכירה את אופיי, איך מוכן אני לכל קרבן למענך [...] אך עם כל זאת אבקשך לחשוב היטב, לחשוב בהיגיון, במחשבה צלולה וברגע של רגיעה ושקט, כדי לשפוט באופן הגיוני את אשר מחובתנו לעשות.

לאחר דברים אלה אני מצהיר בגלוי —

(1) לא אתבייש להגיד לך את אשר אמרתי הרבה פעמים, כי מצבך החומרי ייפגע קשות. אני סובל ממחסור, וכן הוריי. את יודעת שחובתי כבן להגן עליהם ולטרוח למענם בכל. מצבי איננו עדיין כה מזהיר עד כדי לרכוש לי שם. בשנה ראשונה זו הגעתי לדוחק גדול. אני ויתרתי על מישרה הרבה יותר ריוחית רק כדי לרכוש שם בעולם הספרות. הרגשתי בי כישרון מסוים לכתיבה ורציתי לפתח אותה בעבודה מתאימה ובלמודים. וכך ויתרתי על מישרתי בבית-הספר, שבה הרווחתי בין מאה למאה ועשרים פראנקים לחודש, כמעט על החצי. וזאת כדי לא לבזבז כוחותי וכדי לרכוש לי שם ועתיד. הביני נא איזה ויתור גדול זה היה וכמה עלי לחסוך בהוצאות. אך את חכמה ואני פונה אלייך כאל אחות של אמת. כיוון שאני מכיר את רגשותייך כלפיי, וכך אני מוכרח לשאת עול כבד זה עד שיתבסס עיתוני, עד שאגשים עוד רעיונות ותוכניות חדשות שתיכננתי.

(2) וכך עניין הצבא מטריד אותי. מי יודע אם לא אצא ב'קורה' [גורל] שיעשו בקרוב לקחת חיילים יהודים שהם בגילים 20 עד 26, ואני הרי בן 23. האם תהיה לי האפשרות להשתחרר מזה? [...]

זהו חלק ממכתב אהבה ופרידה. לאלמונית, כתוב בספרדית-יהודית באותיות לאטיניות. חסרה ההתחלה ולכן התאריך המדויק לא ידוע, הוא נכתב בתרס"ט (לפי ציון גיל הכותב במכתב), ואילו סוף המכתב הושמט. המכתב תורגם בידי מזל לינברג.

היו העולה לט"ט ולמנוחה לך כבוד חש' אבא מרי עטר נכ"ז אונג והיה חמדת עשי היקרה הוא ינה הוא הדין הוא הרז האינדי בתורה יאספיק' לריא -
 הגמליה ואת פארי פאר לריאש' מר עהג דנה חגגלי'ית ואכן טטה הרב המוסל' חסין קרוס ותל' מנ"ך טהור כתה"ר יעצ' נ' עטר י"ג אשה
 ה' תשמירו וכלה רל'ק תפארהו נדרי' אול' ככוכב כהיל' ש' בל'ת הג' חשיט' ל'סאל' אכ"ר, " " " " " "
 רא' יק' ועבד'!

אזי נכך הה'תנד'ס ות' אחי רנ"כ ומרי'ס רנ"כ נשמע'ן רנ"כ ופי' סל'תה עמיאל' ואס'ין רנ"כ והר'ת נא'שי'ס נח'ת'ן ה'ג' רנ"כ "
ה'ח'ת'ת'ה'ן קבל'ת' (ת'ן) מ'כ'ת'ה'ן ה'ט'ה'ר ב'י'ס 'ד' ח'ש'ק' ות'אר ש'ח'ת'ת' נש'ת'י' כ'ל' ה'ת'ן כ'ל' ה'ת'ן כ'ט' נ'ס'ל'נ'ס' ונ'ס'ד' ת'נ'ת'ה'ן כ'י' ט'מ'ת' י'ד'ך
 ב'ל'ל'ת'ת' ונ'ל' ק'ע'ב' כ'ת'ה'ב'י' ה'ר'כ'ס' א'ש'ר ה'י' ל'י'ת' א'ך! ע'ל א'נ'ו'ה' מ'ר'י'ס' ק'ת'ל' כ'י' מ'ח'ס'ד' ה'ט'ו'כ'ו'ת' ונ'ר' ה'י'ו'ס' י'נ'ר'ך' מ'ש'כ'ת'ה' א'נ'ש'י'ס' כ'ר'א'ו'
 ל'ד'א'ו'ת'ה' מ'ש'ה'ן ח'כ'ר'ן ונ'ת'י'ן ונ'ח'ל'ן ונ'י'כ'ל'כ'ל'ת'י' ונ'ל' י'נ'ש'ת' מ'ה'! ונ'ל' מ'י' ס'נ'א' י'נ'א'ל' כ'מ'ה' ה'נ'ל' " ה'י'י'ט'א'ו'ט'י' ונ'א'ת'ה' ה'נ'י'ש'ע' א'ס' מ'ש'ט' א'ס' ה'ר'כ'ה'
 ל'י'נ'ע' מ'ה' ל'ע'א'ת' ונ'כ' ל'א' א'נ'כ'ל' ל'ת'ת'ה' ל'ע'ד' א'ח'ר'ת' ל'ה'ו'מ'י'ף' ל'ע'ר' ע'ל' ל'ע'ר' ה' ונ'ל' ל'ע'ר' כ'י' כ'ב'נ'ו' י'נ'ש' ל'ע'ר'ה' ור'י' ל'ע'ר'נ'ו' ל'ת'ן ח'ו'ס'ה' ט'ל' ע'נ'ג' מ'ק'ד' ע'נ'ג' //
 ונ'ע'ל' א'נ'ו'ת' ל'א'ה' ק'ט' ק'ע'ב' ש'ט'נ'ס' א'י'ש' ל'א' ב'ל' כ'ב'ל'ת'ה' ונ'ד'ו'ך' ל'ח'ז'ט' ש'ב' ה'ל'כ'ן ב'י'ד' ה'ק'ר'ב'י'ס' ונ'ע'ש'י'ס' מ'ל'א'ת'ה' ס'ס' וי'ו'ה' ש'א'י'נ'ת' א'ס' י'נ'ד'ע' ל'ל'ת'ו'ר' א'ו'
 ל'א'ו' ה'א'ס' ק'ר'י'ת'י' ונ'ל'ח'ו'י'ב' ע'נ'ג' ל'י'נ'ע' א'ס' ח'כ'ס' א'נ' ל'א'ו' א'נ'כ'ל' ה'נ'ל' א'י'ש' ט'נ'ב' ה'נ'י'ב'ה' ונ'א'ס' ה'פ'ל'ת'נ'ו' ע'ס'ל'א' א'נ'ו'ת' ל'ד'ו'ך'ן' ל'כ'ס'ס' ה'י'ג' וק'ר'ב'נ' ע'מ'ו'
 ונ'ע'ל' א'נ'ו'ת' ה'כ'י'ת' א'ס' ח'פ'צ'ת' ש'ט'נ' ט'ו' ע'ה' נ'ס'ת'ה' ה'נ'א'ה' ה'נ'י'ש'ע' כ'י' ה'מו'ח'ל'ר'י'ס' ה'נ'ל' ב'ל'ר'ז' ר'א'ש'ן' ונ'ל' מ'נ'ו'ל'ת' ל'פ'ע'ל' ל'ע'ב' ה'ש'י' ע'ה' מ'כ'י'ת' ל'כ'י'ת' ב'כ'ל'

התחלה של מכתב (שאינו מובא בחוברת זו) מאת ח' בן-עטר אל אביו, חשוון תרס"ב

ה

חיים בן עטר

עורך ראשי ומו"ל העיתון היומי
'החרות'

22/4/1918

ירושלים 9 אייר 5678 [תרע"ח]

לא' שמעון בן עטר במאזאגאן או דיז'ון!
לאחי היקר והאהוב,

שמחתי עד מאוד לקבל את מכתבך. לא עניתי מיד מכיוון ששהיתי במושבות. לא תוכל לתאר לך, אחי היקר, את השמחה הגדולה שהרגשתי בקבלי את מכתבך הנחמד, שהרגיע והשקיט את ליבי הדואג. שמחתי במיוחד לדעת, שתודה לאל אתה מסודר היטב ומרוויח את מחייך בריווח. אני רק תמיה שלא סיפרת לי על עבודתך. במה אתה עוסק? מה היא עבודתך? אנא הודיעני.

מכתב זה, על נייר-מכתבים של 'החרות', כתוב במקורו בצרפתית וסופו חסר. המכתב תורגם בידי מזל ליננברג.

1 בפרוץ המלחמה דאג חיים לשלח את אחיו שמעון לחו"ל בתור גובה כספים ממנויים של העיתון, ובדרך זו חילצו מן הגיוס (מבוסס על דברי גב' מזל ליננברג). מאזאגאן, לחופה המערבי של מארוקו, סמוכה לאזימור, שממנה מוצא משפחתם.

חיים בן-עטר עם בני משפחתו, ירושלים, כמשוער בשנת 1918 (בכיוון השעון): חיים, יוסף נבון (גיסו, אבי מזל ויצחק), מרים (אחותו), רעיית יוסף, נסים (בן מרים), מזל, חנה (אימו), אסתר (בת מרים)

כאן כולנו בסדר. בנוגע אליי אני עוסק בענייני הדפוס של מ' עזריאל ז"ל. משפחתו המסכנה — הוא השאיר אלמנה וחמישה יתומים — אני דואג עכשיו לפרנסתה. הגברת סולטאנה עזריאל כועסת עליך, ובצדק, שלא דרשת בשלומה. האם שכחת את ידידותך?

העיתון 'החרות' אינו מופיע זה שמונה חודשים, כי הוא נפסק על-ידי השלטונות התורכיים בזמן שגויסתי לצבא התורכי ונשלחתי לחזית הדארדאנלים — לחצי-האי גאליפולי.² לא עשיתי שרות צבאי, כיוון שבהגיעי לגדוד חליתי והרופא אישר לי שישה חודשי חופשת מחלה. חזרתי מקושטא לירושלים שלושה חודשים לפני כיבוש עירנו על-ידי הכוחות הבריטיים. לא אוכל לחאר לך את הסבל שסבלתי במשך ששת החודשים האלה שהייתי בצבא. למען האמת, ניצלתי ממוות, ואתה יכול לשמוח שאחיי עודנו חי והיה לו המזל הגדול לחזור לביתו.

אחרי כיבוש משמח זה, שהחזיר לנו את החופש האישי, פניתי רשמית לשלטון החדש לאשר לי את הוצאת עיתוני מחדש, אך המושל האנגלי ענה לי, שטרם הגיע הזמן לכך ויש לחכות עוד זמן מה.

בשבוע שעבר כוכדה ירושלים בנוכחות ועד הצירים.³

2 לפי הכתוב כאן, 'החרות' חדל להופיע באב או באלול תרע"ז, וכאמת הוא חדל בי"ד בניסן, ערב פסח, תרע"ז. לאחר שנתפס עורכו, גויס ושולח לדמשק. העדויות על כך הן: לא זו בלבד שאין בנמצא גליונות של 'החרות' אחרי י"ד בניסן — אף כי כמה כתובים ציינו כי הוא חדל להופיע בתרע"ח, ולכאורה היה מקום לפשפש ולבדוק אולי כך היה הדבר — אבל יש עדויות ודאיות חיצוניות שזהו תאריך מאסרו. גם מן האמור בהמשך המכתב על ששת חודשי שרותו בצבא ושוכו לירושלים שלושה חודשים לפני כיבושה בידי הבריטים מאששים תאריך גיוסו. מכאן שקביעתו את מועד ההפסקה של הופעת העיתון היא שיבוש.

3 ועד הצירים היה משלחת מטעם ההסתדרות הציונית העולמית שהגיעה לארץ בהתחלת שנת 1918, כדי לקשר בין השלטונות הבריטיים ליהודי ארץ-ישראל ולסייע בתחומים שונים לשוב היהודי ולפיתוחו.